

Yaddaşlarda yaşayanlar

Səhnə şəhidi Ərəblinski

Onun adı teatr tariximizə qızıl həflərlə yazılıb

Haqqında söhbət açmaq istədiyimiz aktyor və rejissor, Azərbaycan peşəkar teatr sənətinin banilərindən sayılan Hüseyn Ərəblinski cəmi 38 il yaşamasına baxmayaraq, mədəniyyətimiz üçün böyük işlər görüb. O 1905-1919-cu illərdə dövrün bütün çətinliklərinə sinə gərəkək əsl fədakarlıq nümunəsi göstərib.

Düz 55 il əvvəl Hüseyn Ərəblinskinin xatirəsini əbədiləşdirmək üçün yeni yaranan Sumqayıt Dövlət Dram Teatrına onun adı verilib. O vaxtdan görkəmli sənətkara aid olan bütün məlumatları maraqla izləmiş, haqqında daha çox bilgi əldə etmək istəmişik. Onun ruhunun dolaşdığı bu sənət məbədində bir sıra uğurlu premyeraların, çeşidli mədəniyyət tədbirlərinin şahidi olmuşuq...

Dənizçi ailəsində doğulan Hüseyn XIX və XX əsrlərin həsrində 19 il yaşayıb. İlk təhsilini mollaxanada alıb. Həbib bəy Mahmudbəyovun açdığı dünyəvi "Üçüncü rus-tatar" məktəbində təhsilini davam etdirib. O, ilk dəfə 16 yaşında – 1897-ci ildə səhnəyə çıxıb və sənət yoluna epizodik rolların ifası ilə başlayıb. Artıq 1904-cü ildə təşkil olunan "Müsəlman artistləri cəmiyyəti"nin fəal üzvü olub.

Onun böyük səhnəyə gəlişi 1905-ci ilə təsadüf edib. Teatr tariximizdə ilk qastrol sayılan Lənkəranda Nəcəf bəy Vəzirovun "Müsbəti-Fəxrəddin" faciəsində əvəzədi kimi baş rolunu ifa etməsi gənc aktyor üçün düşərləndirib. Beləcə, ona etimad getdikcə artıb. Tezliklə teatr ictimaiyyətində aktyor kimi parlayan Hüseyn Ərəblinski "Nicat" teatr cəmiyyətinə baş rejissor və aktyor kimi dəvət alıb.

Teatr aləmində aparıcı simalardan olan Hüseyn yalnız özünün sənət yüksəlişi ilə kifayətlənməyərək, teatr mühitində bir sıra dəyişikliklər edib. Məsələn, əldə bilet satmağa, qapı-qapı gəzib tamaşaçı toplamağa qadağa qoyub və aktyorlara məvacib müəyyənləşdirib. Eyni zamanda rus dramaturgiyasının gözəl nümunələrinin Azərbaycan səhnəsində tamaşağa qoyulmasında mühüm rol oynayıb. Teatr fədasinin belə "ilk"ləri çox olub.

O, 1907-ci ildən etibarən tarixi obrazları məharətlə canlandırmağa başlayıb. Ə.Haqverdiyevin "Ağa Məhəmməd şah Qacar" əsərində baş rolunu xüsusilə möhtəşəm ifa edib. Dövrünün mətbu mənbələri Hüseyn Ərəblinskinin Qacarı realist tərzdə oynadığını vurğulayıb. Teatrşünas Məsməxanım Qubadovanın "Ərəblinski teatrı" kitabında göstərilir ki,

Ərəblinskinin baş rola böyük mütəfəkkir Əli bəy Hüseynzadə məsləhət görüb.

Ərəblinskinin görkəmli rejissor kimi sənətə bələdliyini Xalq artisti Sidqi Ruhulla məxsusi qeyd edib: "1906-cı ildə "Müsbəti-Fəxrəddin" tamaşasını hazırlamaq istəyirdik. Hüseyni bir rejissor kimi dəvət etməyi qərara aldığımız. Biz öz rollarımızı yazıb Hüseyni dəvət elədik. Hüseyn gəlib rolları bölmək üçün kitabı istədi. Ona "öz rollarımızı yazmışıq", – deyər cavab verdik. Ərəblinski məğrur baxışı ilə üzümüzə baxdı və birdən ayağa qalxıb paltosunu götürdü və dedi: "Qayda budur ki, hazırlanan əsərin rol bölgüsünü aparım. Əgər belə olmasa, mən gedərəm!"

Görkəmli sənətkar, bax, belə prinsipial xarakterin sahibi olub. Xalq artisti Mustafa Mərdanov Hüseyn Ərəblinskinin insani keyfiyyətlərini xatırlayaraq yazıb: "Tiflisdə tamaşa verməli idik. Afışada Ərəblinskinin adı rejissor kimi yazılmışdı. Etiraz edib adını pozdu və Tiflis səhnəsinin aktyoru

Mirzəli Abbasovun adını afişaya yazdırdı". Bu hadisədən sonra o Tiflis teatr mühitində də sevgi qazanıb.

Teatr aləmində yayılan şöhrəti sənətkarın filmə də çəkilməsinə səbəb olub. Kino-rejissor Boris Svetlov 1916-cı ildə İbrahim bəy Musabəyovun eyni adlı povesti əsasında "Nəft və milyonlar səltənətində" tammətrajlı filmi ekranlaşdıranda Lütfuli bəy roluna Hüseyn Ərəblinskinini dəvət edib.

Sənətkara xalq sevgisi tükənməz olub. Elə onun izdihamlı dəfn mərasimi bu bərədə çox şey deyir. Yazıçı, Əməkdar incəsənət xadimi Manaf Süleymanlı özünün məşhur "Eşitdiklərim, oxuduqlarım, gördüklərim" kitabında dəfn günü milliyyətindən asılı olmayaraq minlərlə insanın Bakı küçələrinə töküldüyünü yazıb. Jurnalist Elnur Aslanbəylinin araşdırmasına görə, ölümünün ilk günlərində əksəriyyət onun qətlini aktyorluğu seçdiyinə, qadın rolunu oynamaq üçün bığını qırxdırdığına görə yaxınlarının və mühafizəkar dairələrin qəzəbinə düşər olması ilə əlaqələndirib.

Hüseyn Ərəblinskinin matəm mitinqində orkestr musiqilər ifa edib. Tabut Quberniski (indiki Nizami) küçəsinə gətirilib. Burada və yolüstü "Müqəddəs Nina" məktəbinin qarşısında böyük bəstəkar və publisist Üzeyir Hacıbəyli aktyor haqqında alovlu nitq söyləyib, ardınca Məhəmmədli Sidqi, həmin vaxt Bakı texniki məktəbində təhsil alan Cəfər Cabbarlı, Xəlil İbrahim, şair-ədəbiyyatşünas Salman Mümtaz, Hənəfi Zeynallı, qocaman aktyor Mirzə Muxtar danışıblar.

Ərəblinskinin dəfninə xeyli cümhuriyyətçi də qatılıb, onların özündə isə Məhəmməd Əmin Rəsulzadə gedib. "Azərbaycan" qəzetinin 9 mart 1919-cu il tarixli sayında bu bərədə məlumat və Rəsulzadənin nitqinin məzmunu verilib. Oradan aydın olur ki, Məhəmməd Əmin aktyorun vətən və millət qarşısındakı xidmətlərini xüsusi vurğulayıb, müqəddir sənətkarın qətlindən acı təəssüfünü dilə gətirib.

Bəli, Hüseyn Ərəblinski fədakarlıq nümunəsi idi. Azərbaycan teatrının tarixinə onun adı qızılı həflərlə yazılmışdır.